



بخش آموزش رسانه تفریحی سنتر

**کلیک کنید**  [www.tafrihicenter.ir/edu](http://www.tafrihicenter.ir/edu)

 نمونه سوال  گام به گام

 امتحان نهایی  جزوه

 دانلود آزمون های آزمایشی

متوسطه اول : هفتم ... هشتم ... نهم

متوسطه دوم : دهم ... یازدهم ... دوازدهم

[www.tafrihicenter.ir](http://www.tafrihicenter.ir)

درس پنجم  
پایه های آوایی همسان  
(۱)

(۱)  
ثابت های ادائی همسان  
درس پنجم

➤ وقتی هجاها را تقسیم بندی می کنیم، ممکن است ۳ تا ۳ تا، ۴ تا ۴ تا، یا ۳ تا و ۴ تا (مشترک) قابل تقسیم شدن باشند. ( این مسئله به وزن شعر مورد نظر بستگی دارد)

انواع نظم حاکم  
بر ارکان

(۱) **نظم تکراری (همسان):** در مصرع هایی که از ۳ رکن تشکیل شده اند، رکن های ۱ و ۲ کاملاً یکسان هستند و در مصرع هایی که از ۴ رکن تشکیل شده اند، رکن های ۱ و ۲ و ۳ کاملاً یکسان هستند. گاهی ممکن است رکن **پایانی** متفاوت باشد. به این نوع همسان تک پایه ای یا متفق الارکان نیز می گویند.  
مثال:

\_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU

\_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU

\_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU

\_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU / \_\_\_ UU

(۲) **نظم متناوب (همسان دو لختی):** در این وزن رکن ها قرینه یکدیگرند، یعنی رکن ۱ و رکن ۳ همسان هستند، رکن ۲ و رکن ۴ همسان هستند. به این وزن، دَوری یا متناوب الارکان نیز می گویند.

مثال:

\_\_\_ U / \_\_\_ U \_\_\_ / \_\_\_ U / \_\_\_ U \_\_\_

\_\_\_ U \_\_\_ / \_\_\_ UU \_\_\_ / \_\_\_ U \_\_\_ / \_\_\_ UU \_\_\_

(۳) **نظم ناهمسان:** رکن ها با یکدیگر متفاوت هستند.

مثال:

\_\_\_ / \_\_\_ UU \_\_\_ / \_\_\_ U \_\_\_ / \_\_\_ UU \_\_\_

\_\_\_ U \_\_\_ / U \_\_\_ U / U \_\_\_ U \_\_\_ / U \_\_\_

\_\_\_ UU / \_\_\_ U \_\_\_ U / \_\_\_ U \_\_\_

➤ **تقطیع به ارکان :** تجزیه شعر به رکن ها و پایه های عروضی.

➤ هر مصراع حداکثر از ۱۶ هجا تشکیل می شود؛ که نهایتاً به ۴ دسته ۴ تایی قابل تقسیم است.

➤ پس از دسته بندی هجاها، می توانیم برای هر کدام از آن ها، یک معادل جایگزین کنیم.

➤ برای جایگزینی هجاها، از قوانینی که قبلاً بر اساس زبان عربی وضع شده است استفاده می کنیم. یعنی ریشه تمامی وزن ها « ف ع ل » است.

➤ جایگزینی به این دلیل است که بتوانیم با نامیدن دسته ها (خوشه های هجایی، رکن ها) به نام های از پیش تعیین شده، وزن و موسیقی شعر را بهتر درک کنیم.

➤ مثلاً به جای گفتن « یک هجای کوتاه، سه هجای بلند » (U \_ \_ \_ ) از معادل آن یعنی « مَفَاعِلُن » استفاده می کنیم.

➤ وزن واژه: معادل و نمادهای آوایی که برای نامیدن خوشه های هجایی به کار می رود.

➤ ممکن است در پایان هر مصراع یک یا دو هجا اضافه بماند که باید ارکان پایانی معادل هر کدام را بنویسیم.

این درس در رابطه با وزن همسان است. با دو نوع دیگر وزن (دولختی و ناهمسان) در درس های آینده و سال آینده آشنا می شویم.

## چند مثال

از خدا جوییم توفیق ادب / بی ادب محروم شد از لطف رب

|                           |              |            |     |         |     |   |         |              |                   |            |     |
|---------------------------|--------------|------------|-----|---------|-----|---|---------|--------------|-------------------|------------|-----|
| پایه های<br>(ارکان) آوایی | از<br>(ءَ ز) | خُ         | دا  | جو      | ییـ | م | تُو     | فی           | قِ                | أ<br>(ءَ ) | دَب |
| علامت های<br>هجایی        | —            | U          | —   | —       | —   | U | —       | —            | <del>U</del><br>— | U          | —   |
| پایه های<br>(ارکان) آوایی | بی           | أ<br>(ءَ ) | دَب | مَح     | رو  | م | شُد     | أز<br>(ءَ ز) | لُط               | فِ         | رَب |
| علامت های<br>هجایی        | —            | U          | —   | —       | —   | U | —       | —            | —                 | U          | —   |
| وزن واژه<br>(اسم رکن)     | فاعلاتن      |            |     | فاعلاتن |     |   | فاعلاتن |              |                   | فاعِلن     |     |

توجه: در هجای اول، رکن سوم، مصراع اول بنابه ضرورت هجای کوتاه به بلند تبدیل می شود.



تو خورشیدی و یا زهره و یا ماهی نمی دانم / وزین سرگشته مجنون چه می خواهی نمی دانم

|                           |             |         |     |             |            |                   |             |                   |            |             |    |    |             |    |    |     |
|---------------------------|-------------|---------|-----|-------------|------------|-------------------|-------------|-------------------|------------|-------------|----|----|-------------|----|----|-----|
| پایه های<br>(ارکان) آوایی | تُ          | خُر     | شی  | دی          | أُ<br>(ءُ) | یا                | زُه         | رِ                | أُ<br>(ءُ) | یا          | ما | هی | نِ          | می | دا | نَم |
| علامت های<br>هجایی        | U           | —       | —   | —           | U          | —                 | —           | <del>U</del><br>— | U          | —           | —  | —  | U           | —  | —  | —   |
| پایه های<br>(ارکان) آوایی | وَ          | زِ<br>ن | سَر | گَش         | تِ         | یِ                | مَج         | نُون              | چِ         | می          | خا | خی | نِ          | می | دا | نَم |
| علامت های<br>هجایی        | U           | —       | —   | —           | U          | <del>U</del><br>— | —           | —                 | U          | —           | —  | —  | U           | —  | —  | —   |
| وزن واژه<br>(اسم رکن)     | مَفَاعِلُنْ |         |     | مَفَاعِلُنْ |            |                   | مَفَاعِلُنْ |                   |            | مَفَاعِلُنْ |    |    | مَفَاعِلُنْ |    |    |     |

توجه: در هجای چهارم رکن دوم مصرع اول و در هجای دوم رکن دوم مصرع دوم، بنابه ضرورت هجای کوتاه به بلند تبدیل شده است.

### ۳) یکی روبه‌ی دید بی دست و پای / فروماند در لطف و صنع خدای

|                           | یِ     | کی | رو   | بَ     | هی  | دید | د      | بی  | دَس               | تُ    | پای               |
|---------------------------|--------|----|------|--------|-----|-----|--------|-----|-------------------|-------|-------------------|
| علامت های<br>هجایی        | U      | —  | —    | U      | —   | —   | U      | —   | —                 | U     | <del>U</del><br>— |
| پایه های<br>(ارکان) آوایی | فُ     | رو | مانـ | د      | دَر | لُط | فُ     | صُن | عِ                | خُ    | دای               |
| علامت های<br>هجایی        | U      | —  | —    | U      | —   | —   | U      | —   | <del>U</del><br>— | U     | <del>U</del><br>— |
| وزن واژه<br>(اسم رکن)     | فَعولن |    |      | فَعولن |     |     | فَعولن |     |                   | فَعْل |                   |

توجه: هجای پایانی هر دو مصراع به هجای بلند تبدیل شده اند. هجای سوم رکن سوم مصراع دوم بنابه ضرورت به هجای بلند تبدیل می گردد.

(۱) فَعُولُن ( \_ \_ U )

(۲) مُسْتَفْعِلُن ( \_ U \_ \_ )

(۳) مَفَاعِيلُن ( \_ \_ \_ U )

(۴) فَعَلَاتُن ( \_ \_ UU )

(۵) فَاعِلَاتُن ( \_ \_ U \_ )

(۶) مُفْتَعِلُن ( \_ UU \_ )

جمعاً ۱۹ وزن عروضی وجود دارد. که با تقطیع به ارکان هر مصراع، مجموعه‌ای از چند رکن به دست می‌آید که باید جزء ۱۹ رکن گفته شده باشد.

هریک از وزن‌ها اصلی نیز نامی به شرح زیر دارند:

- (۱) مفاعیلن: هَزَج
- (۲) فاعلاتن: رَمَل
- (۳) مستفعِلن: رَجَز
- (۴) فعولن: مُتَقَارِب

خانواده فاعلاتن  
( بحر رمل )

( ١ ) فاعلاتن ( \_ \_ U \_ )

( ٢ ) فاعِلُن ( \_ U \_ )

( ٣ ) فَعَلَاتُن ( \_ \_ UU )

( ٤ ) فَعَلَاتُ ( U \_ U U )

( ٥ ) فاعِلَاتُ ( U \_ U \_ )

( ٦ ) فَعْلُن ( \_ UU )

( ٧ ) فَع لُن ( \_ \_ )

( ٨ ) فَع ( \_ )

خانواده مفاعیلن  
( بحر هزج )

٩) مفاعیلن ( — — — U )

١٠) مَفاعیلُ ( U — — U )

١١) مَفاعِلُن ( — U — U )

١٢) مَفاعِلُ ( U U — U )

١٣) فَعولُن ( مَفاعی ) ( — — U ) ( بحر متقارب )

١٤) فَعَل ( — U )

خانوادهٔ مستفعلن  
( بحر رجز )

(۱۵) مستفعلن ( \_ U \_ \_ )

(۱۶) مُفْتَعِلُن ( \_ U U \_ )

(۱۷) مُسْتَفْعِلُ ( U U \_ \_ )

خانوادهٔ مفعولن

(۱۸) مَفْعُولُن (مُسْتَفْعِل) ( \_ \_ \_ )

(۱۹) مَفْعُولُ ( U \_ \_ )

تهیه کننده: حسین قاسمی پیربلوطی